

KORPORATIV BOSHQARUV MEKANIZMLARI VA ULARNI
TAKOMILLASHTIRISH*Farg'ona soliq texnikumi yetakchi**o'qituvchisi X.O'rmonov**Farg'ona soliq texnikumi o'quvchisi Pirmatova Nuriya*

Annotatsiya Maqolada korporativ boshqaruvning bugungi kundagi ahamiyati, zarurligi, korxonalar xo'jalik faoliyatining samaradorligini oshirishdagi roli kengroq yoritilgan. Xorijiy iqtisodchi olimlarning tadqiqotlari hamda izlanishlar natijalarini solishtirish va tahlillar asosida takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: korporativ, investitsiya, boshqarish, harakat, mexanizm, hamkorlik, qoida, vazifa, aksiya, korporatizm, mulk

Korporativ boshqaruvni takomillashtirib borish, ishlab chiqarish jarayoniga investitsiyalar jalb qilish jahon andozalariga talabiga mos keladigan mahsulotlar ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan texnologiyalarni qo'llash asosida sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishni, korporativ boshqaruv sub'ektlari faoliyatini moliyalashtirish darajasini yuksaltirishni ta'minlaydi. O'zbekistonda raqamlashtirish sharoitida korxona va tashkilotlarni korporativ boshqaruv tizimini shakllantirish va shu orqali ular faoliyatining samaradorligini oshirish tadbirlari takomillashtirilmoqda. Jumladan, aksiyadorlik jamiyatlarida ikki bo'g'inli boshqaruv tashkil etilib, kuzatuv kengashlariga katta huquq va majburiyatlar yuklatildi.[1]. Korporatsiya va birlashmalar o'zaro harakatlarni tashkillashtirishni va shunga muvofiq vazifalarni taqsimlash mexanizmlari, qoidalari, mehnat jarayonlarini koordinatsiyalashga ehtiyoj tug'iladi. hamkorlikdagi harakatlarni tashkillashtirish shakllari va usullari jamoat hayotining ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy, siyosiy sohalardagi o'zgarishlar bilan bog'liqlikda o'zgarib boradi[2]. Korporativ boshqaruv kompaniyani to'g'ri boshqarishga qaratilgan qoidalar va vazifalardir. Korporativ boshqaruvning zaruriyati korporatsiya tashkiliy tarkibining murakkabligi, ko'p qirraligi va mehnat taqsimoti bilan bog'liq. Zamonaviy korporatsiyalarning o'ziga xos xususiyati mulkni boshqaruv

funktsiyasidan ajratish, ishlab chiqarish va kapital egasini boshqarish tizimidan ajratishdir. Boshqaruvchilari jirochi va tashkilotchi sifatida korxonaning tashkiliy tarkibini ta'minlash, xodimlar va bo'limlari faoliyatini samarali tashkil qilish, korxonani boshqarish, strategiyasini ishlab chiqarish va amalga oshirish asosida korporatsiyaning samarali faoliyat yuritish va maksimal darajada foyda olish hissa qo'shadi[3]. Korporativ boshqaruv tizimi korporatsiyaga moliyaviy resurslarni qo'ygan investorlarning manfaatlarini himoya qiladigan tashkiliy model sifatida o'rganiladi. Tor ma'noda korporativ boshqaruv menejerlar, direktor va aksiyadorlar o'rtasidagi o'zaro munosabatning investitsiya xatari, baholash, foiz stavkalari va investitsiyalarni nazorat qilishdir. Korporativ boshqaruv keng ma'noda – moliyaviy (aksiyadorlar va kreditorlar), ham moliyaviy bo'lmagan (ishchilar, davlat, korxonalar – sheriklar va boshqalar) investorlar manfaatlarini himoyalashdir. Jahon amaliyotida korporativ munosabatlarni tartibga solishning boy tajribasi to'plangan. Ko'pgina rivojlangan davlatlarda ishbilarmonlik va hukumat doiralari milliy iqtisodiyotida korporativ boshqaruv jarayonlarini tartibga soluvchi yig'ma qoidalar, maxsus tamoyillarni ishlab chiqdilar va tadbqiq etdilar.[4]. Bu yig'ma qoidalar (korporativ xulq-atvor Kodeksi) shunday tamoyillarni aks ettiradiki, ularga korxonalar korporativ boshqaruv sohalarida rioya qilishlari zarurdir. Ular tarkibiga Buyuk Britaniyada moliyaviy axborotlar bo'yicha kengash tomonidan va buxgalteriya xizmatchilari kasaba uyushmalari hamda London birjasi tomonidan 1991 yilda tayyorlangan «Kedberi Kodeksi»ni, 2000 yil yanvarida korporativ boshqaruv bo'yicha Germaniya guruhi tomonidan tayyorlangan «Germaniya korporativ boshqaruvi uchun eng yaxshi amaliyot Kodeksi»ni; fransuz sanoati Milliy Kengash guruhlari tomonidan tayyorlangan «M.Veno raisligidagi korporativ boshqaruv bo'yicha qo'mita tavsiyalari» (1995 va 1999 yillardagi nashrida)ni kiritish mumkin

Korporatsiyada boshqaruv kapital egalari manfaatini ko'zlab amalga oshiriladi, ya'ni yuqori natijalarga erishish maqsadida erishish, samarali boshqarishni tadqiq qilish va tayyorlash, amaliy vazifalarini echish, boshqaruv tizimi funksiyalariga takomillashtirish, bular o'z navbatida uning sifat mezonini sifatida ko'riladi. Korporativ

boshqaruvning investitsiyani jalb qilishda o'z o'rniga ega. Korporativ boshqaruv tizimining asosiy maqsadi:

- iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasining samaradorligini ta'minlash;
- aksiyadorlik jamiyatlari faoligini ta'minlash;
- aksiyadorlar oldida hisobot berish;
- aksiyadorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish;
- iqtisodiy rivojlanish konsepsiyasining samaradorligini ta'minlash;
- aksiyadorlik jamiyatlari faoligini ta'minlash;
- aksiyadorlar guruhining barcha a'zolariga, teng huquqlilikni ta'minlash;

Barchaga ma'lumki, korporatizm korporativ hamjamiyat mulkiga birgalikda egalik qilish yoki undan shaxsiy yoxud jamiyat manfaatlarini qondirish yo'lida hamkorlik qilish munosabatlaridir. Konsensus esa murosa qilish asosida manfaatlarining nisbiy muvozanatiga erishish imkoniyati, korporatist modelining alohida xususiyatidir. "Korporatsiya" tushunchasi - "korporatizm" so'zining xosilasi bo'lib, umumiy maqsadlarga erishish, birgalikda faoliyat yuritish va mustakil xo'jalik sub'ektini - yuridik shaxsni tashkil qilish uchun birlashgan shaxslar majmuasi, ulushiy mulkchilikni, huquqiy maqom va yollanish asosida ishlaydigan professionalmenejrlarning yuqori esheloni qo'lida boshqaruv funksiyalarining jamlanishini nazarda tutgan holda tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilishning rivojlangan mamlakatlarda keng tarqalgan shakli hisoblanadi.

Iqtisodchi olimlar va professorlari K.R.Makkonnell va S.L.Bryu fikriga ko'ra, korporatsiya - biznesning huquqiy shakli bo'lib, unga egalik qiluvchi alohida shaxslardan farqlanadi va ajratiladi. Mazkur davlat tomonidan tan olingan yuridik shaxslar resurslar sotib olishi, aktivlarga egalik qilishi, mahsulot ishlab chiqarishi va sotishi, qarz olishi, kredit berishi, sudda da'vogar va javobgar bo'lishi hamda har qanday boshqa turdagi korxonalar bajaradigan barcha funksiyalarni bajarishi mumkin. Tadqiqotlarda odatda tashqi va ichki korporativ nazorat vositalari o'rganiladi. Xorijlik tadqiqotchilarning ko'pchiligi menejrlar ishini va yirik aksiyadorlarni to'liq nazorat qilib bo'lmasligini etirof etsalarda, biroq, intizomga soluvchi tashqi va ichki korporativ

nazorat vositalarining umumiy ta'siri yuqori raxbariyatni, korporatsiya va uning aksiyadorlari manfaatini ko'zlab faoliyat ko'rsatishini ta'minlashga imkon beradi. Aksiyadorlik munosabatlari subektlarining iqtisodiy manfaatlarini ro'yobga chiqarish va muvofiqlashtirish muammosining markazida mulkchilik munosabatlari yotadi. Ana shu nuqtai nazardan olganda, mulkchilik munosabatlarini ikki yo'nalishda isloh qilish maqsadga muvofiq: Sub'ektlar manfaatlarini ta'minlash yaxshilanishi bilan bir qatorda mulkning mavjud taqsimlanish samaradorligi oshishiga yordam beradigan institutsional muhitni takomillashtirish, ya'ni:

-ko'pchilik ochiq aksiyadorlik jamiyatlarining aksiyalari savdoga qo'yiladigan likvidli fond bozorini yaratish, shuningdek korxonalar yanada ochiq-oydin ishlashiga erishish va axborotni e'lon qilish tizimini rivojlantirish zarur;

-korxonaning nochorligi, boshqa barcha jixatlaridan tashqari, samarasiz ishlaydigan rahbarlar va mulkdorlarni elakdan o'tkazadigan jiddiy mexanizm ham bo'lmog'i kerak;

-rahbarlarning iqtisodiy javobgarligini joriy etish. Korporativ boshqaruv institutlari yaxshi ishlamayotgan bir sharoitda rahbarlarning o'z boshqaruv faoliyati natijalari uchun iqtisodiy javobgarligini joriy etish menejerlarni samarali ishlashga rag'batlantiruvchi ta'sirchan chora bo'lishi mumkin;

-aktivlarni qoniqarsiz boshqarish xatarlarini o'z zimmasiga oladigan maxsus boshqaruvchi kompaniyalarni tashkil etish;

Shu bilan bir qatorda korporatsiyalardagi korporativ boshqaruv sifatiga doir ma'lumotlarni oshkora tarqatish aksiyadorlar manfaatlarini ko'zlab, boshqarishni yaxshilashning muhim mexanizmidir;

-yuksak darajali menejerlar haqidagi ma'lumotlar bazasini tashkil etish tajribasiz raxbarlarni ajratib olish hamda o'z mahorati va yuksak obro'-e'tiborga egaligini isbot qilgan direktorlarni yuqori lavozimlarga ko'tarish imkonini beradi;

-yuksak darajali menejerlar bilan tuziladigan kontrakt shartlarini moslashuvchan, layoqatli raxbarlar daromadlarini erishilgan natijalarga qarab belgilash imkonini beradigan tarzda ishlab chiqish;

-yirik aksiyadorlarning javobgarligi oshadi. Aksiyadorlik jamiyatlarida yirik aksiyadorlarning menejment siyosatiga ta'sir ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan, korxonani to'lovga qobiliyatsizlikka olib boradigan yoki olib borayotgan o'z harakatlari uchun yanada aniq va to'la javobgarligini joriy etish aksiyadorlarning manfaatlarini himoya qilishni yaxshilashi mumkin. Mulkning taqsimlanishini takomillashtirish, sub'ektlarning manfaatlarini himoya qilish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish nuqtai nazaridan mavjud institutsiyaviy muhitga mos bo'lishiga erishish, ya'ni korxonalarning mulkiy huquqlari yanada samarali taqsimlanishini rag'batlantiradigan yangi tashkiliy-huquqiy shakllarini ishlab chiqish, mulkni taqsimlashning samarali shakllari ishlab chiqilishini davlat tomonidan rag'batlantirish, korporatsiyalarning kapital konsentratsiyalashuviga qaratilgan siyosatini rag'batlantirishni talab etadi .

Xulosa, korporativ boshqaruvning o'ziga xos xususiyati korporatsiyani tashkiliy tarkibining murakkabligi, ko'p qirraligi va undagi mehnat taqsimoti bilan bog'liqligidir

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mukhsinov B., Yuldasheva S. Jamila Musaeva International journal of advanced science and technology vol. 29, no. 5, (2020) //issn. – 2005. – T. 4238. – С. 1922- 1926.
2. Musaeva J. K., Elmurodov S. S., Yuldasheva S. N. ROLE OF CURRENCY RELATIONS IN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UZBEKISTAN //Бенефициар. – 2019. – №. 44. – С. 22-25.
3. Мусаева Ж. К. САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА АСОСИЙ КАПИТАЛДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ //Журнал Инновации в Экономике. – 2021. – Т. 4. – №. 6.
4. Мусаева Ж. К., Халилова М. А. Қ. КОРХОНАЛАРНИНГ АСОСИЙ КАПИТАЛИНИ БАҲОЛАШ ВА УЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 4. – С. 200-217.